

Rammeverk for bevaringsstrategier

Riksantikvarens forslag til Klima- og miljødepartementet

Innhold

1.	Innledning	3
2.	Bakgrunn, føringer og utfordringsbilde	4
2.1	Roller og ansvar i dagens kulturmiljøforvaltning	4
2.2	Bevaring av mangfold	5
2.3	Samfunnsutvikling, bærekraft og engasjement	6
3.	Samarbeid og virkemidler	8
4.	Oppbygging av tematiske bevaringsstrategier	9
4.1	Tema – deltema og innsatsområder	9
4.2	Komponenter i tematiske bevaringsstrategier	11

1. Innledning

Å bevare kulturminner, kulturmiljø og landskap er grunnsteinen i arbeidet med kulturmiljø. Bevaringsstrategiarbeidet skal samtidig legge til rette for at kulturminner, kulturmiljø og landskap ses som en ressurs for samfunnet, der kulturmiljøets betydning for miljømessig, sosial og økonomisk bærekraft synliggjøres og utnyttes. Dette er i tråd med Meld. St. 16 (2019-2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*, heretter kalt kulturmiljømeldingen.

Engasjement – alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø
Bærekraft – kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging
Mangfold – et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk

Meld. St. 16 (2019-2020) Nye mål for kulturmiljøpolitikken

Bevaringsstrategiene skal «bidra til å strukturere, samordne og organisere innsatsen slik at de tre nye nasjonale målene nås, med særlig vekt på målet om å ta vare på et mangfold av kulturmiljø. Dette innebærer blant annet satsinger og tiltak for å forbedre tilstand og vedlikeholdsnivå, samt tiltak for å redusere tap og skade». Bevaringsstrategiene skal i større grad enn tidligere «ta høyde for at det finnes mange ulike måter å ta vare på mangfoldet av kulturmiljø på.»

Bevaringsstrategiene avløser de tidligere ti bevaringsprogrammene som fulgte av St. meld. nr. 26 (2006-2007) *Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand*. Disse var et virkemiddel for operasjonalisering og oppfølging av intensjonene i St. meld. nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*. Og Meld. St. 35 (2012-2013) – *Framtid med fotfeste*, Bevaringsprogrammene har vært et redskap for å nå de nasjonale målene fram mot 2020 gjennom istandsetting av fredete og fredningsverdige kulturminner.

Bevaringsstrategiene skal være sentrale verktøy i kulturmiljøforvaltningen. Strategiene skal gi retning og prioritet til kulturmiljøforvaltningens arbeid med bevaring og utvikling, og inspirere til nye arbeidsmåter og samarbeidsformer. De endrer imidlertid ikke grunnleggende roller, ansvar og myndighetsutøvelse som ligger i kulturminneloven med forskrift.

De nasjonale målene om engasjement, bærekraft og mangfold skal nås gjennom gode prosesser for bevaring og bærekraftig bruk av kulturmiljø. Dette skal gjøres ved økt samhandling og medvirkning, og ved koordinert bruk av juridiske og andre virkemidler. Bevaringsstrategiene skal være redskaper i dette arbeidet.

Rammeverk for bevaringsstrategier beskriver en modell for de tematiske bevaringsstrategiene. Modellen består av en struktur med innsatsområder og andre innholdskomponenter. Bevaringsstrategiene vil ha mange fellestrekk. I tillegg vil det være behov for tilpasninger på bakgrunn av den enkelte tematiske bevaringsstrategis egenart.

Kulturmiljømeldingen fastslår at kulturmiljøpolitikken generelle verdigrunnlag er basert på at kulturmiljø representerer både miljømessige, kulturelle, sosiale og økonomiske verdier. Bevaringsstrategiene skal bidra til at disse verdiene realiseres.

2. Bakgrunn, føringer og utfordringsbilde

2.1 Roller og ansvar i dagens kulturmiljøforvaltning

Klima- og miljødepartementet (KLD), med Riksantikvaren som direktorat for kulturmiljøforvaltning, har det overordnede ansvaret for kulturminner, kulturmiljø og landskap i den norske forvaltningsstrukturen. Flere andre offentlige etater og virksomheter har enten sektoransvar eller delegert ansvar for forvaltning av kulturminner, kulturmiljø og landskap.

Riksantikvaren er fagdirektorat og rådgivende organ for KLD og har det overordnede ansvaret for gjennomføring av kulturmiljøpolitikken. Riksantikvaren forvalter utvalgte kulturminner og kulturmiljøer og har ansvar for flere tilskuddsordninger. Riksantikvaren har myndighet til å frede kulturminner og til å dispensere etter kulturminneloven. Riksantikvaren er også innsigelsesmyndighet i plansaker hvis nasjonale kulturminneinteresser er truet. Riksantikvaren er faglig rådgiver i kulturmiljøspørsmål overfor fylkeskommunene, Sametinget og kommunene. Riksantikvaren har også et ansvar for oppfølging av frivillige organisasjoner på kulturmiljøfeltet.

Regionalforvaltningen, Sametinget og kommunene

Som følge av regionreformen ble forvaltningen av de fleste automatisk fredete kulturminner overført fra Riksantikvaren til fylkeskommunene og Sametinget. Det samme gjelder fredete fartøyer, forvaltningen av fartøyer med status som vernet fartøy, de fleste forskriftsfredete eiendommene i statlig og privat eie og 15 fredete tekniske og industrielle anlegg. Forvaltningsmuseene (universitetsmuseene og sjøfartsmuseene) gir faglige råd til den øvrige kulturmiljøforvaltningen og utfører lovpålagte arkeologiske utgravninger på land og under vann.

Kommunene har ansvar for å ivareta og legge til rette for bruk av kulturminner og kulturmiljø. Kommunene er planmyndighet etter plan- og bygningsloven (PBL) og har med det myndighet til å regulere kulturminner og kulturmiljøer til bevaring. De aller fleste kulturminner og kulturmiljø med formelt vern er regulert til hensynssone bevaring (eller lignende) gjennom PBL. Kommunene har også et stort forvaltningsansvar gjennom sitt eierskap til kulturhistorisk viktige kulturminner, kulturmiljøer og landskap

Sektoransvaret innebærer at ansvar for kulturmiljø også sorterer under andre departement. Dette kan illustreres gjennom at Landbruks- og matdepartementet, sammen med KLD, har ansvar for kulturlandskap og kulturminner i skog. Barne- og familiedepartementet har ansvar for kirkene, mens Kulturdepartementet har ansvar for museene og store deler av den immaterielle kulturarven. Fagdepartementene har forvaltningsansvar for kulturmiljøer, slik de er beskrevet i de statlige sektorvise landsverneplanene. For alle disse eksemplene Riksantikvaren, fylkeskommunene og Sametinget en viktig rolle.

Museer og arkiv

Museer er viktige eiere, forvaltere og formidlere i kulturmiljøsektoren og det er behov for et tett og godt samarbeid. Arkivene sikrer, bevarer og tilgjengeliggjør viktige kilder.

2.2 Bevaring av mangfold

De nye tematiske bevaringsstrategiene skal være verktøy for bevaring av kulturmiljø. Strategiene legger til rette for å ta vare på et mangfold av kulturmiljø.

Bevaringsstrategiene skal sikre at kulturmiljø gjenspeiler mangfoldet i samfunnet. Temaene i bevaringsstrategiene skal være uavhengig av type kulturmiljø og tidsperiode. De skal favne geografisk, sosial, etnisk og næringsmessig bredde. Dette henviser primært til en fysisk forståelse av mangfold, rettet mot bevaring av kulturminner, kulturmiljøer og landskap med deres kunnskapsverdier, slik dette også tidligere har vært praktisert av kulturmiljøforvaltningen. Gjennom bevaringsstrategienes tematiske tilnærming er det ønskelig og også ivareta sammenhengen mellom kulturmiljøene og den materielle og immaterielle kulturen knyttet til dem.

Kulturmiljømeldingen peker videre på *kunnskap, opplevelse, bruk og engasjement* som sentrale verdier som skal ivaretas i utformingen av bevaringsstrategiene. Dette er verdier som også kan ses i lys av en mer allmenn forståelse av *mangfold* i et inkluderende samfunn, dvs. knyttet til begreper slik som tilgjengeliggjøring, medvirkning og gruppers rettigheter. Bevaringsstrategiene skal bidra til kunnskap og opplevelse for alle, uavhengig av for eksempel landbakgrunn, religion og sosioøkonomisk bakgrunn. Dette er perspektiver som også berøres i kulturmiljømeldingen og som skal hensyntas i arbeidet med bevaringsstrategiene.

Mangfold og vern

Bevaringsstrategiene skal favne bredt og se fra forhistoriske til helt nye og moderne kulturmiljøer i sammenheng. Mangfoldet av kulturmiljøer som kan omfattes av bevaringsstrategiene er derfor svært stort. Kulturmiljøers *vern* har stor betydning for arbeidet. Ulik forvaltning av kulturminner, kulturmiljøer og landskap følger av ulike grader og former for vern eller mangel på formalisert vern. Mens før-reformatoriske kulturminner er automatisk fredete, må nyere tids kulturminner aktivt velges ut og gis et formelt vern. Fredete kulturminner kan tilsynelatende ha et sterkt vern, men like fullt være svært sårbare, for eksempel ved at de påvirkes negativt av klimaendringer.

Høy alder kan true mangfoldet av kulturmiljøer, for eksempel på grunn av mangel på kunnskap, eller nedbryting og slitasje over tid, mens kulturmiljøer nær vår egen tid kan gå tapt fordi man ikke ser eller forstår behovet for å ivareta dem. Konsekvensene, mulighetene og begrensningene som følger av kulturmiljøers alder, sårbarhet og vernestatus må derfor tas hensyn til i arbeidet med bevaringsstrategiene.

Bevaringsstrategiene skal bidra til at et bredt spekter av tilnærminger, samarbeidsformer og virkemidler benyttes for å bevare et mangfold av kulturmiljøer. Bevarte kulturmiljø skal danne grunnlag for kunnskap, opplevelser, bruk og engasjement i et mangfoldig og inkluderende samfunn.

2.3 Samfunnsutvikling, bærekraft og engasjement

Sårbarhet og bærekraft

I kulturmiljømeldingen settes kulturmiljøpolitikken inn i en bredere samfunnsmessig kontekst. FNs bærekraftsmål setter miljømessig, sosial og økonomisk utvikling i sammenheng. De gjelder for alle land, og er et veikart for den globale innsatsen for en bærekraftig utvikling. Bærekraftig utvikling innebærer en samfunnsutvikling der dagens behov skal dekkes uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov. FNs bærekraftsmål legger føringer for alle politikkområder, inkludert kulturmiljøpolitikken. Kulturmiljømeldingen legger stor vekt på at kulturmiljøpolitikken skal bidra til å nå flere av bærekraftsmålene.

Kulturmiljømeldingen peker på flere omfattende samfunnsutfordringer som legger føringer for kulturmiljøpolitikken i årene som kommer. Et stort antall faktorer påvirker kulturmiljøers tilstand og sårbarhet direkte, se faktaboks. Tilgang på håndverkerkompetanse og utdannelsesmuligheter innenfor tradisjonelt håndverk er viktige faktorer som har konsekvenser for kulturmiljøforvaltningen.

Kunnskapskartleggingen i bevaringsstrategiarbeidet har bekreftet at mange av de største truslene mot kulturminner, kulturmiljøer og landskap har sammenheng med samfunnsutvikling og samfunnsutfordringer generelt. Eksempler her er klimaeffekter, tap og nedbygging av arealer, demografiske endringer med fraflytting, sentralisering og fortetting som konsekvens, driftsendringer og nye driftsformer i primærnæringene. Utfordringer knyttet til demografi og klima gir ulike utslag i ulike deler av landet.
Kilde: Riksantikvarens rapporter, februar 2022

Ikke overraskende er klimautsatte kulturminner i vid forstand – kulturminner knyttet til utmark og landbruk, kulturminner i by og fortettede områder, kulturminner som er gått ut av bruk eller som ikke er synlige, kystbaserte og marine kulturminner på land, i og under vann, blant dem som trekkes fram som særskilt sårbare i kartleggingen. Disse kulturmiljøene er derfor viktige for å ta vare på mangfoldet.

En del av løsningen

Samfunnsutfordringene innebærer samtidig nye muligheter for kulturmiljøsektoren. Bevaringsstrategiene skal bidra til at bevaring av kulturmiljøer synliggjøres som en viktig innsatsfaktor for en bærekraftig samfunnsutvikling. Istandsetting og ombruk av kulturminner og kulturmiljøer er sirkulær økonomi i praksis. Kulturmiljøvernet har i lang tid arbeidet med tilpassing og ny bruk av eldre bygningsmasse. Kulturmiljøforvaltningen og engasjerte frivillige sitter på solid kunnskap om klimavennlig istandsetting, tradisjonshåndverk, materialkunnskap og lokalproduserte materialer. Dette er kunnskap som er mer og mer etterspurt. Bevaringsstrategiene bør ta i bruk denne kompetansen for å fremme det grønne skiftet.

Demokrati og engasjement

Sosial bærekraft omhandler blant annet inkludering, utjevning av ulikheter og det å skape fysiske steder og sosiale forhold som er gode for mennesker å leve i. Kulturminner, kulturmiljø og landskap er viktige ressurser i et demokratiperspektiv. Som en oppfølging av Faro-konvensjonen (Europarådets rammekonvensjon om kulturarvens verdi for samfunnet) fastslår kulturmiljømeldingen at alle har rett til å ta del i den

kulturarv de selv velger, rett til å tolke egen historie og egne kulturmiljøer, samtidig som de respekterer andres rettigheter og friheter. Kulturarv har betydning for menneskers identitet, tilhørighet, livskvalitet og helse. Kulturarv angår alle. Engasjement for kulturarv er derfor både en rettighet og et samfunns gode. Bevaringsstrategiene skal bidra til at alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø.

Samiske kulturmiljøer viser samisk tilstedeværelse og har stor betydning for mangfoldet av kulturmiljøer i Norge. De er samtidig en særlig ressurs for samisk kultur, fellesskap og tilhørighet.

Digitalisering

I kulturmiljømeldingen omtales digitaliseringen av samfunnet som en av tre utfordringer, ved siden av det grønne skiftet og demokratisering. Det pekes på både utfordringer og muligheter knyttet til digitalisering, digitale verktøy og virkemiddel. Dette kommer også tydelig fram i flere sentrale dokumenter, for eksempel Nasjonalbibliotekets mandat, Kulturdepartementets strategi for åpne data mv.

Digitale verktøy og ny teknologi har en sentral rolle for dokumentasjon, forvaltning og klimaovervåking av kulturminner og kulturmiljøer. De kan også brukes til å visualisere og formidle kulturmiljøer på nye måter til nye grupper. Formidling av oppdaterte og korrekte kulturminnedata er også viktig for å skape engasjement og deltagelse. Det kan også legge til rette for et tettere samarbeid mellom aktørene innen kulturmiljøfeltene, akademia, forskning og næringsliv.

Kulturmiljøer som samfunnsressurser

Kulturmiljøer bidrar til økonomisk bærekraft gjennom mulighetene for verdiskaping og næringsvirksomhet i og ved kulturmiljøer. Kulturmiljøer spiller en svært viktig rolle i by- og stedsutvikling samt i destinasjonsutvikling. Det er påvist økt betalingsvillighet i områder med vern, noe som legger grunnlag for stedsutvikling som ivaretar kulturmiljøer. Samtidig bidrar kulturmiljøer til økt velferd i lokalsamfunn i form av økt sysselsetting og verdiskaping, blant annet gjennom turisme. (Menonrapport nr. 72/2017). Også Kulturminnefondets evalueringer fra 2019 om tildeling av midler, peker i retning av at bærekraftig, god bevaring av kulturmiljøer ofte henger sammen med lokal verdiskaping. Bevaringsstrategiene skal vise hvordan kulturminner, kulturmiljø og landskap kan være ressurser i lokal og regional næringsutvikling, samtidig som de enkelte kulturminner og -miljøers verneverdier ivaretas.

Gjenbruk av eksisterende bygningsmasse, inkludert fredede og verneverdige bygninger og anlegg, er et viktig bidrag til arbeidet med å redusere klimagassutslippene. (Sintef fag 68). Dette vil være en vesentlig del av det samlede bevaringsstrategiarbeidet.

Kulturmiljøer, i form av kulturlandskap bidrar også til at naturmangfold bevares. Bevaringsstrategiene skal vise hvordan bevaring og god forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer kan legge grunnlag for god stedsutvikling.

Gjennom bevaringsstrategiene skal det legges til rette for at kulturminner, kulturmiljø og landskap sees som en ressurs i samfunnsutviklingen, der kulturmiljøets betydning for miljømessig, sosial og økonomisk bærekraft synliggjøres og utnyttes. Samtidig er det viktig å presisere at ulike kulturminner og kulturmiljøer representerer et mangfold av ressurser og verdier. Noen kulturminner og kulturmiljøer er så unike og sårbare at de primært må tas vare på og forvaltes som kunnskapskilder.

3. Samarbeid og virkemidler

Ambisjonen om å koble seg tettere på vår tids samfunnsutfordringer, betyr også at kulturmiljøsektoren må arbeide på nye måter. Samarbeid med aktører fra andre sektorer blir viktigere, og det blir sentralt å finne felles målsettinger med andre, også miljøer man tidligere ikke har samarbeidet med.

Bevaringsstrategiene representerer en ny måte å arbeide med bevaring på. Bevaringsarbeidet skal kjennetegnes av dialog og samordnet virkemiddelbruk som styrker samarbeidet på tvers av forvaltningsnivåer, sektorer og andre parter. Bevaringsstrategiene skal bidra til utvikling og nytenking, samtidig som kulturmiljøenes verdier ivaretas.

Det er ønskelig med en dreining mot mer utadrettet arbeid, med prosesser som involverer flere aktører enn i dag. Dette representerer ikke noe nytt, men bygger videre på mye godt tidligere arbeid. Det dreier seg om samarbeid mellom forvaltningsnivåer, men også med forskjellige sektorer og samfunnsområder, for eksempel frivillige aktører, kunnskapsmiljøer, museumssektoren, næringsliv, stiftelser og fond. Godt tversektorielt samarbeid kan gi gode resultater, og en sammensetting og koordinert bruk av ulike virkemidler fra forskjellige sektorer kan gi god effekt.

Nye roller og arbeidsmåter

Denne måten å arbeide på forutsetter åpenhet og at man er villig til å innta nye roller i utviklingsarbeid. Lov og forskrift gjelder i forvaltningsarbeid. Dette endres ikke av bevaringsstrategier. Samarbeid om utviklingsprosjekter kan imidlertid gjøres i en nettverks- eller prosjektorganisasjon. Slikt nettverksarbeid forutsetter at prosjekter kan initieres både av kulturmiljøforvaltningen og av andre aktører. I nettverksarbeid utvikles og tas beslutninger i felleskap

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL)

UKL er en tverrfaglig, felles satsing mellom Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet. Hensikten er å bevare verdifulle kulturlandskap gjennom bruk skjøtsel og vedlikehold. Landbruks-, natur- og kulturmiljøforvaltningen jobber sammen med regionale etater, kommuner og grunneiere for å nå felles mål. I Meld. St.16 (2019-2020) trekkes UKL frem som et godt eksempel på samarbeid og samordning av virkemidler.

Samordning av virkemidler

Bevaringsstrategiene skal bidra til å samordne virkemidler. Dette er sterkt knyttet til økt samarbeid på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer. Samordningen kan handle om flere typer virkemidler. Lover og regelverk som berører kulturmiljø, for eksempel krav knyttet til matservering i fredete bygninger, eller universell utforming i forbindelse med besøksforvaltning av arkeologiske kulturmiljø.

Samordningen kan også dreie seg om å samkjøre økonomiske virkemidler der målsettingene er relativt sammenfallende. Langsiktig og forutsigbare økonomiske virkemidler vil styrke bevaringsstrategiarbeidet. Ved å opprette tidlig dialog mellom instanser som forvalter ulike tilskuddsordninger og økonomiske virkemidler som kan være aktuelle for et tiltak, vil hensiktsmessige finansieringsløsninger kunne etableres.

Dette kan for eksempel gjelde attraksjonsutvikling som kombinerer friluftsliv og kulturmiljø. Det finnes også gevinster ved å samordne pedagogiske og organisatoriske virkemidler.

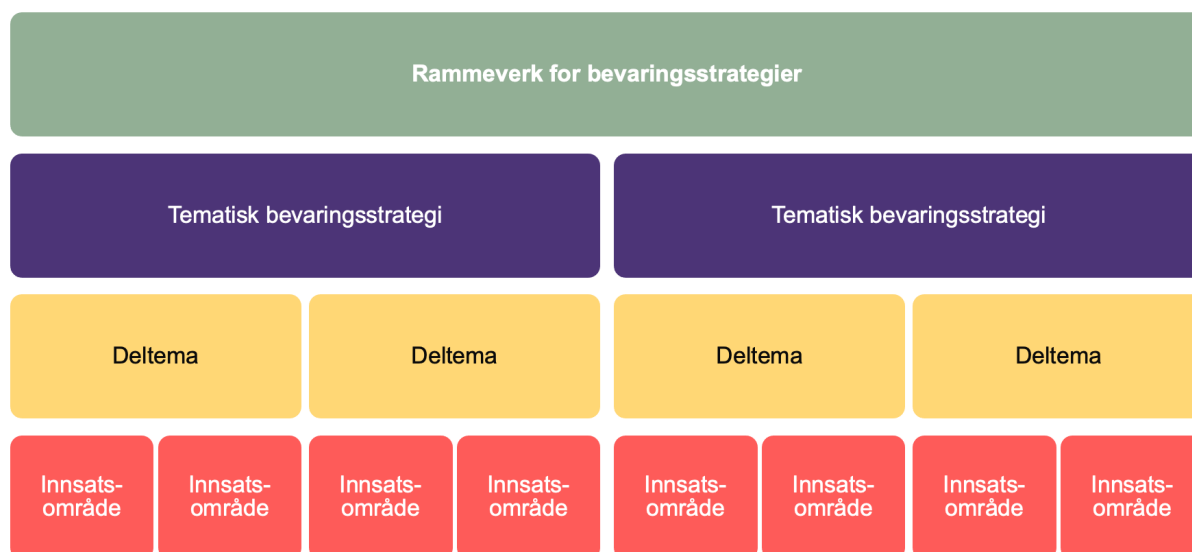
4. Oppbygging av tematiske bevaringsstrategier

4.1 Tema – deltema og innsatsområder

Rammeverk for bevaringsstrategier setter retning og fastsetter de ytre rammene for de tematiske bevaringsstrategiene. Rammeverket skal følges opp med valg og utarbeidelse av bevaringsstrategiene.

I dette kapittelet beskrives nivåinndelingen mellom A) tema, B) deltema og C) innsatsområder i de tematiske bevaringsstrategiene. Det gis en kort innføring i hva som er førende for inndelingen, og hvilke deler av kulturmiljøforvaltningen med flere som vil være utøvende aktører i prosessen.

Temaene for de ulike bevaringsstrategiene skal velges for på best mulig måte å fremme bevaring gjennom mangfold, engasjement og bærekraft. Valg av tema gjøres på bakgrunn av kartlagte behov innen bevaring av kulturmiljø. Riksantikvaren vil også vurdere muligheten for felles måloppnåelse gjennom strategisk samarbeid. Temaene skal reflektere summen av kulturmiljø som prioriteres i bevaringsarbeidet.

Illustrasjon over nivåer i bevaringsstrategiarbeidet

A) Tema

Hver tematisk bevaringsstrategi omhandler et mangfold av kulturmiljøer uten geografisk, sosial, næringsmessig eller etnisk avgrensning, og uavhengig av tidsperiode. Hvert tema har et tydelig innhold og egne målsetninger, men er åpent nok til å kunne romme ulike kulturmiljøer. De tematiske bevaringsstrategiene skal strukturere innsatsen i bevaringsarbeidet på en ny måte, med økt vekt på samordning av virkemiddelbruk og bred medvirkning.

Tema, deltema og innsatsområder må velges med tanke på både at de regionale og lokale utfordringene skal fanges opp. Dette krever et samarbeid mellom nasjonalt, regionalt og lokalt nivå, og mellom kulturmiljøforvaltningen og andre sektorer.

B) Deltema

Deltemaene er prioriterte deler av et tema. Valg av deltema må gjøres i samarbeid mellom relevante aktører. Hvert av deltemaene skal bidra til vern og utvikling av kulturmiljø innenfor valgt tema. Deltemaene skal utformes og beskrives slik at de kan ha relevans for alle geografiske områder.

Hvert deltema ikke trenger å inneholde alle komponentene i den tematiske bevaringsstrategien. Antall deltemaer i hver enkelt bevaringsstrategi vil kunne variere og de vil kunne ha parallelle og/eller etterfølgende løp.

Ved igangsettelse av arbeidet med en bevaringsstrategi skal deltemaene tilpasses og koordineres, slik at de samlet sett er i samsvar med temaets innhold og mål. Kulturmiljøforvaltningen har hovedansvaret for at målene nås. Alle involverte aktører har ansvar for å bidra til måloppnåelsen.

C) Innsatsområder

Deltemaene som er prioritert innenfor den enkelte tematiske bevaringsstrategi, får konkrete resultatmål. Disse er knyttet opp mot spesifikke innsatsområder som f.eks. bevaring (istandsetting og sikring), kunnskapsutvikling, håndverksutvikling og formidling. Hvilke innsatsområder som er aktuelle, avhenger av temaets utfordringsbilde og utviklingspotensial. Innsatsområdene kan forankres i regionale eller lokale (handlings-)planer, eller kan etableres som lokale initiativ uavhengig av dette.

Innsatsområdene danner rammer for forskjellige prosjekter, tiltak og arbeidsoppgaver for å løse oppgaver og målsetninger som er relevant innenfor deltemaet i en region. Dette kan både være utviklingsoppgaver og oppgaver knyttet til lovpålagt arbeid. En av hensiktene er å skape synergier mellom utvikling og forvaltning.

Omfanget og formen på innsatsområdene vil variere. Det er ønskelig at mange ulike aktører kan ta initiativ til, eie eller delta i innsatsområdene. Dette for å legge til rette for nye former for samarbeid og et mangfold av prosjekter. Bevaringsstrategiene skal gjøre sammenhenger og synergier på tvers av tema og deltema tydelige.

4.2 Komponenter i de tematiske bevaringsstrategiene

De tematiske bevaringsstrategiene skal ha en felles struktur. Denne strukturen inneholder nivåer, omtalt i 4.1. De skal også ha komponenter. Dette er byggesteiner som hver tematisk bevaringsstrategi skal inneholde. Ved å benytte de samme komponentene for alle de bevaringsstrategiene, vil det bli enklere å se sammenhenger og gjøre prioriteringer mellom ulike tema. Det vil også gjøre det mulig å kartlegge måloppnåelse innenfor enkelte av innsatsområdene på tvers av alle de tematiske bevaringsstrategiene. Vektleggingen av de enkelte komponentene vil imidlertid variere for hver enkelt tematisk bevaringsstrategi.

Det vil knyttes konkrete resultatmål og indikatorer til enkelte av komponentene. Andre komponenter vil være vanskeligere å måle på direkte resultater. Noen av effektene vil også ligge langt fram i tid.

Beskrivelse og utfordringsbilde

Det er viktig å ha en god forståelse av utfordringsbildet til ulike typer kulturmiljøer. Slik kan man identifisere konkrete tiltak som bidrar til at de fastsatte effektmålene og resultatmålene nås. Utfordringsbildet bør være en kombinasjon av beskrivelser av dagens situasjon og forventet fremtidig utvikling. I beskrivelsen av forventet fremtidig utvikling, bør det pekes på sentrale trender og drivere. Utfordringsbildet kan variere på tvers av fylker og kommuner og for ulike typer kulturmiljøer. Dagens situasjon, hvordan kulturmiljøene brukes i dag og forventet fremtidig utvikling (trender og utviklingstrekk) må vurderes og beskrives.

Utfordringsbildet for den enkelte tematiske bevaringsstrategi må sees i sammenheng med samfunnsutfordringene beskrevet over, og utfordringsbildet beskrevet i kulturmiljømeldingen. Til sammen vil utfordringsbildet danne grunnlag for prioriteringer og resultatmål for arbeidet innenfor hver tematisk bevaringsstrategi.

Mål

Målene i de tematiske bevaringsstrategiene er tematiske avgrensninger av de nasjonale målene. Det bør som et minimum utformes ett effektmål for hvert av de tre nasjonale målene. Fra effektmålene må det avledes mer konkrete resultatmål per innsatsområde. For å sikre måloppnåelse skal det i de tematiske bevaringsstrategiene beskrives rutiner for rapportering. Arbeidet med bevaringsstrategier skal evalueres systematisk. Resultatene skal kunne benyttes som kunnskapsgrunnlag for justeringer av den enkelte tematiske strategi og prioriterte innsatsområder.

Mangfold

Mangfoldsmålet skal vektlegges særskilt i arbeidet med bevaringsstrategiene. Begrepet knyttes til et mangfold av kulturmiljøer, der målsettingen er å ta vare på en bredde av geografiske, sosiale, etniske og næringsmessige kulturminner, kulturmiljøer og landskap som samlet viser utviklingen av samfunnet gjennom tidene. Det skal formuleres resultatmål om begrensning av tap og økt mangfold av kulturmiljøer som skal bevares.

Bærekraft

I kulturmiljømeldingen heter det at «Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging». I de tematiske bevaringsstrategiene skal det

utformes resultatmål om *miljømessig, sosial og økonomisk bærekraft* med utgangspunkt i kulturmiljøene innen det enkelte tema.

Engasjement

Bevaringsstrategiene skal bidra til at alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø. Det skal utformes effektmål og resultatmål.

Uavhengig av tidsperiode

Kulturmiljø fra ulike tidsperioder skal kunne knyttes opp mot et tema som ikke avgrenser seg til en bestemt fase i forhistorisk eller historisk tid. Hver tematisk bevaringsstrategi kan inneholde en stor tidsdybde.

Klimatilpasning

Konsekvenser av endret klima gjør kulturmiljøer mer sårbare. Dette gir forskjellige utslag for ulike typer kulturmiljøer. Utfordringer vil også kunne arte seg forskjellig rundt i landet. Det vil være nødvendig å gjøre vurderinger knyttet til hvordan endret klima påvirker utfordringer, sårbarhet og behov for tiltak innenfor den enkelte tematiske bevaringsstrategi.

Bevaring – kartlegging, ambisjoner og prioriteringer

For den enkelte tematiske bevaringsstrategi må det skaffes til veie oversikt og kunnskap over bestanden og bevaringssituasjonen. Det betyr at det må gjennomføres en kartlegging av mengde, variasjon, tilstand, sårbarhet, fare for tap og skade osv. innenfor det aktuelle tema. Det skal utvikles resultatmål. Hva som skal prioriteres til bevaring må sees i forhold til målet/målene. Videre må det kartlegges og vurderes hvilke bevaringsmuligheter som finnes. Det må vurderes hvordan de juridiske, økonomiske, pedagogiske og organisatoriske virkemidlene skal benyttes for å nå målene.

Verdier

Kulturmiljømeldingen fremhever kunnskap, opplevelse, bruk og engasjement som sentrale verdier som må ivaretas i utformingen av bevaringsstrategiene.

Kunnskap og kompetanse

Kulturmiljømeldingen vektlegger kunnskap og kompetanse: «Som en del av bevaringsstrategiene bør det utarbeides helhetlige oversikter for relevante kulturmiljøkategorier eller temaer, slik at både forvaltningsmiljøene og forskningsmiljøene har et felles kunnskapsgrunnlag. Det kan bidra til samordning av prioriteringer og tiltak.»

Kunnskapsbehovet innenfor hver bevaringsstrategi skal kartlegges. Kulturminnefaglig kunnskaps- og kompetansebehov, og status og behov for forskning innenfor temaene, legges til grunn for planlagt innsats for kunnskapsutvikling.

Opplevelse og bruk

Kulturmiljømeldingen påpeker at «Kulturmiljøets potensial for kunnskap, opplevelse og bruk er en viktig del av bidraget til sosial bærekraft. Det kan være med på å stimulere nysgjerrigheten og kreativiteten, og den motiverer til utdanning og læring.» Opplevelse og bruk kan slik bidra til styrket bevaring, samtidig som kulturmiljøers vern, integritet og tåleevne setter rammer for bruken av dem.

Hver tematiske bevaringsstrategi må vurdere hvordan bruks- og opplevelsesperspektivet skal håndteres. Viktige tema som skal vurderes er gjenbruk, ny bruk, sikring, skjøtsel, vedlikehold og tilrettelegging for publikum. Bærekraftig besøksforvaltning, tilgjengeliggjøring og universell utforming skal også behandles.

Virkemiddelbruk

Kulturmiljøforvaltningen benytter en rekke virkemidler for vern. De viktigste juridiske virkemidlene er kulturminneloven og plan- og bygningsloven. Riksantikvaren, Kulturminnefondet, øvrige statlige virksomheter, Sametinget, fylkeskommunene og kommunene forvalter også en rekke økonomiske virkemidler rettet mot kulturminner, kulturmiljø og landskap. Kulturmiljøsektoren har også organisatoriske virkemidler (råd, utvalg) og pedagogiske virkemidler (veiledere, statistikk, rådgivning etc.) til disposisjon. Pedagogiske virkemidler skal stimulere til utvikling og godt vern og gi smidigere forvaltning gjennom erfaringsutveksling og deling av resultater for å effektivisere og øke kvaliteten på arbeidet med kulturmiljø. Målet om engasjement er også sterkt knyttet til pedagogiske virkemidler som er egnet for å spre kunnskap, men også inngå i samarbeid med engasjerte, frivillige og ulike aktører.

I bevaringsstrategiene skal virkemiddelbruken være bred og koordinert og gjerne på tvers av sektorer og nivåer. Dette gjelder alle relevante virkemidler. Det må gjennomføres analyser av hvilke konkrete virkemidler som vil bli brukt for å nå målene i den enkelte tematiske bevaringsstrategien. Forutsigbare økonomiske rammer fremmer samarbeid med andre aktører. Bevaringsstrategiene legger opp til mer samarbeid, gjennom et sterkere søkelys på nettverk og samstyring.

Tverrsektorielt samarbeid

For å tydeliggjøre hvordan de tematiske bevaringsstrategiene legger til rette for samarbeid og samhandling, skal det utarbeides konkrete beskrivelser av nye modeller, arenaer og prosesser for samarbeid og samhandling mellom de involverte aktørene. Dette gjelder både på tvers av sektorer, og på tvers av forvaltningsnivåer.

Frivillighet

Frivilligheten er svært viktig for kulturmiljøarbeidet. Hvordan frivilligheten skal involveres må derfor beskrives i hver tematiske bevaringsstrategi. Det omfatter hvilke organisasjoner og miljøer som peker seg ut og hvordan man kan nå ut til nye grupper som i dag ikke er engasjert i bevaring av kulturmiljø. Frivilligheten skal involveres i utformingen av de tematiske bevaringsstrategiene.

Internasjonalt samarbeid

For hver tematisk bevaringsstrategi skal det beskrives hvordan den vil bidra til å oppfylle FNs bærekraftsmål, og internasjonale konvensjoner som kan ha betydning. Det bør også vurderes hvordan samarbeid med internasjonale aktører kan inngå i gjennomføringen av den tematiske bevaringsstrategien.

Ved utforming av innsatsområder bør det undersøkes om det finnes nasjonale og internasjonale sammenlignbare prosjekter, evalueringer eller forskningsmateriale som kan gi kunnskapsoverføringer i det aktuelle arbeidet. Det bør vurderes om kompetanse utenfor Norge bør benyttes der det er relevant.

Kommunikasjon og formidling

I hver tematiske bevaringsstrategi må gjøres en vurdering av behov og potensial for kommunikasjon- og formidling. God, utadrettet og markedsrettet kommunikasjon, både i tradisjonelle kanaler og i samarbeidspartners «nye» kanaler, kan bidra til økt forståelse og oppslutning om arbeidet.

Dette omfatter både under iverksettingen av strategien, underveis i gjennomføringsfasen, og i publiseringer i form av evalueringer/rapporter og kunnskapsoverføring etter at strategien er gjennomført.

Digitalisering

En vurdering av de digitale aspektene er viktig allerede i planleggingsfasen. Dette for å best mulig identifisere muligheter og eventuelle utfordringer i bruk av digitale tjenester, arbeidsprosesser og verktøy for å støtte opp under den aktuelle tematiske bevaringsstrategien.

Det digitale aspektet er vanskelig å skille fra de øvrige komponentene. Det digitale vil på et gjennomgripende nivå ha betydning i forhold til alle de andre komponentene, men vil sannsynligvis være spesielt viktig når det gjelder kunnskap, utvikling, samhandling, formidling og indikatorer. For eksempel kan Riksantikvarens digitale database Askeladden være en viktig nøkkel til å gjøre kulturmiljøforvaltning kompatibel med andre relevante databaser.